

ความสำคัญของพระพุทธรูปในด้านสังคมและการเมืองสมัยรัตนโกสินทร์

นายสันติ วงศ์จรูญลักษณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๔๙

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SOCIALLY AND POLITICALLY SIGNIFICANT ROLES OF BUDDHA IMAGES
IN THE RATTANAKOSIN PERIOD

Mr.Santi Wongcharoonlak

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Buddhist Studies

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

490556

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ความสำคัญของพระพุทธรูปในด้านสังคมและการเมือง
สมัยรัตนโกสินทร์

โดย

นายสันติ วงศ์จัญญ์ลักษณะณ์

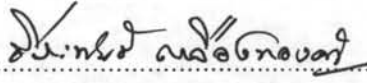
สาขาวิชา

พุทธศาสนศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษา

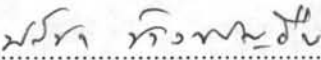
ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน

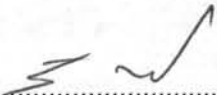
คณะกรรมการ ศาสตราจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม)

สันติ วงศ์จรุญลักษณ์ : ความสำคัญของพระพุทธรูปในด้านสังคมและการเมืองสมัยรัตน-
โกสินทร์. (SOCIALLY AND POLITICALLY SIGNIFICANT ROLES OF BUDDHA
IMAGES IN THE RATTANAKOSIN PERIOD) อ. ที่ปรึกษา : ศาสตราจารย์ปรีชา
ช้างขวัญยืน, ๑๑๗ หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวความคิด ความเชื่อ ตลอดจนจนถึงความ
สำคัญของพระพุทธรูปในด้านสังคมและการเมืองสมัยรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์พบว่า พระพุทธรูปซึ่งนับเป็นปูชนียวัตถุ
สำคัญทางพุทธศาสนา นอกจากจะมีความสำคัญในด้านศาสนาแล้ว พระพุทธรูปยังมีบทบาทที่
สำคัญต่อสังคมและการเมืองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์อย่างลึกซึ้ง

ในด้านการเมือง การสร้างพระพุทธรูป การบูรณปฏิสังขรณ์ ตลอดจนงานเชิญพระพุทธรูป
สำคัญมารวบรวมไว้ในกรุงรัตนโกสินทร์ ในแง่หนึ่งอาจเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรง
เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง ทำนุบำรุง หรือฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระองค์ในฐานะ
ธรรมราชา แต่ในอีกแง่หนึ่ง พระพุทธรูปก็เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เห็นประจักษ์อย่างเป็นรูปธรรม
ว่าบ้านเมืองได้รับการปรับปรุงให้มีความมั่นคงเรียบร้อยในด้านต่าง ๆ พระพุทธศาสนาได้รับการ
เอาใจใส่ฟื้นฟูและกลับมีความเจริญรุ่งเรืองดังที่เคยเป็นมาในอดีต สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงพระ-
บุญญาธิการหรืออำนาจบารมีของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในฐานะของพระราชาที่
เหนือพระราชาทั้งปวงตามคติพระเจ้าจักรพรรดิราช ที่ทรงสามารถมีพระพุทธรูปสำคัญไว้ในครอบ-
ครองได้เป็นจำนวนมาก

ในด้านสังคม พระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์มีความสำคัญในฐานะเป็นภาพสะท้อนสังคม
ไทยในแง่ต่าง ๆ ในแต่ละช่วงแห่งรัชสมัย ทั้งในด้านความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ความเชื่อในพระ-
พุทธรูปที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน ตลอดจนพบว่ามีการใช้พระพุทธรูปเพื่อแก้ไขปัญหา
บางประการอีกด้วย

สาขาวิชา.....พุทธศาสนศึกษา.....
ปีการศึกษา.....๒๕๔๙.....

ลายมือชื่อนิติ.....สันติ วงศ์จรุญลักษณ์.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....มริทา ธีระภะยัง.....

4680228622 : MAJOR BUDDHIST STUDIES

KEY WORD: BUDDHA IMAGE / RATTANAKOSIN / SOCIAL ROLE / POLITICAL ROLE

SANTI WONGCHAROONLAK : SOCIALLY AND POLITICALLY SIGNIFICANT

ROLES OF BUDDHA IMAGES IN THE RATTANAKOSIN PERIOD. THESIS

ADVISOR : PROF. PREECHA CHANGKHWANYUEN, 117 pp.

This thesis aims at studies of concept; belief as well as significance of Buddha images in the Society and Politic of Thailand's Rattanakosin period.

Apart from being religiously important, the studies have found that the Buddha images which are reverent objects deeply play an important role in the society and politic of Rattanakosin period.

Considering the political importance, making, renovating as well as gathering the important Buddha images from various parts of Thailand may indicate that the kings are the persons protecting, supporting and even rehabilitating Buddhism which are all the duty of the kings as a Dharmaraja, a righteous king. Also, the Buddha images are the message of understanding to the people that the country has been reformed in various ways and Buddhism is well protected as it was. All these are the symbols of glory and charismatic power as the king of kings influenced by ancient Indian thought Cakravarti which also because of possessing of important Buddha images considerably.

Socially, the Buddha images in Rattanakosin period are significant as the reflexions of the Thai society in various propectives in various times such as the reflexions of wealthy, the belief of the people. The studies have also found that Buddha images are sometimes turned to account of solving some problems.

Field of study.....Buddhist Studies...

Academic year...2006.....

Student's signature.....

Advisor's signature.....

Santi Wongcharoonlak

Preecha Changkhwanyuen

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือ และความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายดังต่อไปนี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน ที่ได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ เป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำ รวมทั้งตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ของวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตา ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีคุณค่าและมาตรฐานทางวิชาการเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิตเวทย์ และศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ

ขอขอบคุณ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้คัดเลือกให้ผู้วิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยของท่านผู้หญิงเชิญ พิศลยบุตร ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๘ จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านผู้หญิงเชิญ พิศลยบุตร ผู้เป็นเจ้าของทุนดังกล่าวมา ณ โอกาสนี้ด้วยความสำนึกยิ่ง

ขอขอบคุณ คุณอรวรรณ สะหาบ และคุณสังเวียน พู่เฟื่อง เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์พุทธศาสนศึกษา ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ มาโดยตลอด คุณชวโรดมน์ วัลย์เมธี ผู้คอยให้คำแนะนำ ได้ตามความคืบหน้าของวิทยานิพนธ์ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับภาษาอังกฤษ ในบทความย่อภาษาอังกฤษ เช่นเดียวกับคุณยุทธศักดิ์ จิตสำรวย และคุณสนธยา อิ่มใจ ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือทุกอย่างตามที่ผู้วิจัยร้องขอ ตลอดจนเพื่อน ๆ จากสถาบันราชภัฏธนบุรีทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณภพ ไวอาษา

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณบิดามารดา ที่ได้กรุณาช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่	
๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๔
๑.๕ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	๔
๒ พระพุทธรูปในบริบทสังคมไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์.....	๕
๒.๑ แนวคิดเรื่องพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัย.....	๕
๒.๑.๑ พระพุทธรูปสำคัญในสมัยสุโขทัย.....	๖
๒.๑.๒ ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัย.....	๑๙
๒.๒ แนวคิดเรื่องพระพุทธรูปในสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	๒๓
๒.๒.๑ พระพุทธรูปสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	๒๓
๒.๒.๒ ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปในสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	๓๔
๒.๓ ความสำคัญของพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา.....	๔๒
๒.๓.๑ ความสำคัญในฐานะเป็นบ่อเกิดแห่งบุญกุศลที่เนื่องในพุทธศาสนา.....	๔๓
๒.๓.๒ ความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนอำนาจทางการเมือง.....	๔๓
๒.๓.๓ ความสำคัญในฐานะที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจ.....	๔๗
๒.๓.๔ ความสำคัญในฐานะที่บอกถึงเหตุการณ์ล่วงหน้า.....	๔๘
๓ ความสำคัญของพระพุทธรูปในด้านสังคมและการเมือง	
สมัยต้นรัตนโกสินทร์.....	๔๙
๓.๑ กรุงรัตนโกสินทร์ : ศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาและพระพุทธรูปสำคัญ.....	๔๙
๓.๑.๑ การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง	
โดยการเชิญพระพุทธรูปมารวบรวมไว้ในพระนครอันศักดิ์สิทธิ์.....	๕๓

๓.๑.๒	ภาพสะท้อนของสภาวะบ้านเมือง : กรณีการพอกปูนทับ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ในพระระเบียงวัดพระเชตุพน.....	๖๔
๓.๒	พระพุทธรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.....	๗๑
๓.๓	การสร้างพระพุทธรูปเพื่อแสดงถึงความชอบธรรมทางการเมือง ในฐานะ พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	๗๓
๓.๓.๑	การสร้างพระพุทธรูปสำคัญตามอย่าง สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าในอดีต.....	๗๕
๓.๓.๒	การสร้างพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา.....	๘๐
๓.๔	พระพุทธรูปกับการแก้ไขปัญหาบางประการในรัชกาลที่ ๓.....	๘๒
๓.๔.๑	การสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ เพื่อเปลี่ยนการขนานพระนามพระมหากษัตริย์.....	๘๒
๓.๔.๒	มงกุฎพระประธานวัดนางนอง : สัญลักษณ์แห่งความเป็นรัชทายาท.....	๘๕
๓.๕	พระพุทธรูป : ภาพสะท้อนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓.....	๘๙
๓.๖	ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปล้านช้างในรัชกาลที่ ๔.....	๙๒
๔	ความสำคัญของพระพุทธรูปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน.....	๙๕
๔.๑	พระพุทธรูปในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม.....	๙๕
๔.๒	พระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ ๖ - รัชกาลที่ ๘.....	๙๙
๔.๓	รัชกาลที่ ๙ กับการสร้างพระพุทธรูปนวราชบพิตร.....	๑๐๑
๕	บทสรุป.....	๑๐๔
	รายการอ้างอิง.....	๑๐๖
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๑๑๗